

Constantin Schifirneț

Sociologie

Ediția a III-a revăzută și adăugită

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2003

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy“
Strada Povernei 6–8, București
Tel./fax: (021) 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHIFIRNEȚ, CONSTANTIN

Sociologie / Constantin Schifirneț. – Ed. a 3-a –
București: comunicare.ro, 2004

Bibliogr.

Index

ISBN 973-711-023-4

Cuprins

I. Sociologia, știință despre societate / 9

- 1.1. Obiectul și definirea sociologiei / 9
- 1.2. Relația sociologiei cu alte științe socio-umane / 10
- 1.3. Evoluția ideilor sociologice. Constituirea sociologiei ca știință / 12
 - 1.3.1. Concepții despre societate / 12
 - 1.3.2. Fondatorii sociologiei / 14
- 1.4. Sociologia românească / 18
- 1.5. Orientări teoretice contemporane în sociologie / 24
 - 1.5.1. Funcționalismul / 24
 - 1.5.2. Perspectiva conflictualistă / 26
 - 1.5.3. Structuralismul / 27
 - 1.5.4. Interacționismul / 28

II. Acțiunea socială / 31

- 2.1. Conceptul de acțiune socială / 31
- 2.2. Structura acțiunii sociale / 32
- 2.3. Raționalitatea acțiunii sociale / 34
- 2.4. Comportamentul agentului (actorului) social / 36

III. Structura socială / 39

- 3.1. Conceptul de structură socială / 39
- 3.2. Status social / 39
- 3.3. Rolul social / 41
- 3.4. Relațiile sociale / 43
- 3.5. Instituții sociale / 44
- 3.6. Societate / 45

IV. Grupuri sociale / 47

- 4.1. Conceptul de grup / 47
- 4.2. Motivele asocierii în grup / 48
- 4.3. Structura grupului / 49
- 4.4. Clasificarea grupurilor / 50
 - 4.4.1. Grup primar – grup secundar / 51
 - 4.4.2. Grup de referință – grup de apartenență / 53
 - 4.4.3. Grup intern – grup extern / 55
 - 4.4.4. Grup formal – grup informal / 55

- 4.4.5. Grupul mic / 56
 - 4.4.5.1. Conceptul de grup mic / 56
 - 4.4.5.2. Relațiile din grupul mic / 59
- 4.4.6. Grupul conformist (*Groupthink*) / 60

V. Organizația / 63

- 5.1. Conceptul de organizație / 63
- 5.2. Birocrația / 64

VI. Socializarea / 67

- 6.1. Conceptul de socializare / 67
- 6.2. Tipurile de socializare și agenții socializării / 70
- 6.3. Socializarea în ciclurile de viață / 75
- 6.4. Riturile de trecere și socializarea / 76

VII. Stratificarea socială și clasele sociale / 81

- 7.1. Stratificarea socială / 81
- 7.2. Dimensiuni ale stratificării sociale / 84
- 7.3. Mobilitatea socială / 86
- 7.4. Clasa socială / 88
- 7.5. Stratificarea socială în România / 89
 - 7.5.1. Clasa țărănească / 90
 - 7.5.2. Clasa muncitorească / 91
 - 7.5.3. Intelectualitatea tehnică / 92
 - 7.5.4. Oamenii de afaceri / 93

VIII. Grupurile de vârstă în societate / 95

- 8.1. Vârsta / 95
 - 8.1.1. Vârsta socială / 95
 - 8.1.2. Normele de vârstă / 96
 - 8.1.3. Ceasul social / 96
- 8.2. Cicluri de viață / 98
 - 8.2.1. Copilăria / 98
 - 8.2.2. Adolescența / 100
 - 8.2.3. Tinerețea / 105
 - 8.2.4. Vârsta adultă / 106
 - 8.2.5. Bătrânețea / 108
- 8.3. Raporturile între generații / 110
 - 8.3.1. Generația / 110
 - 8.3.2. Evoluția individului în raport cu vârsta / 111
 - 8.3.3. Cohorta / 111
 - 8.3.4. Conștiința generaționistă și mentalitatea / 113
 - 8.3.5. Perioada istorică / 115
 - 8.3.6. Mecanisme și procese sociale de constituire a generațiilor / 115

IX. Genul social (relațiile dintre sexe) / 121

- 9.1. Conceptul de gen social / 121
- 9.2. Teorii despre genul social / 123
- 9.3. Probleme sociale ale relațiilor dintre sexe / 124

X. Relațiile interetnice, rasiale și naționale / 129

- 10.1. Grupul etnic / 129
- 10.2. Minorități / 130
- 10.3. Atitudini față de grupul etnic / 134
 - 10.3.1. Prejudecata / 134
 - 10.3.2. Discriminarea / 135
- 10.4. Strategii ale grupurilor dominante față de grupurile minoritare / 135
- 10.5. Rasa / 136
- 10.6. Rasismul / 138
- 10.7. Națiunea / 139
- 10.8. Statul național / 144
- 10.9. Naționalismul / 145
- 10.10 Structura pe naționalități a populației României / 148

XI. Familia și căsătoria / 153

- 11.1. Definiție și clasificare / 153
- 11.2. Funcțiile familiei / 154
- 11.3. Problemele sociale ale familiei / 155
- 11.4. Stiluri alternative de viață familială / 157

XII. Educația / 159

- 12.1. Conceptul de educație / 159
- 12.2. Funcțiile educației / 163
- 12.3. Sistemul de învățământ / 163

XIII. Religia / 167

- 13.1. Conceptul de religie / 167
- 13.2. Funcțiile religiei / 170
- 13.3. Organizații religioase / 172
 - 13.3.1. Denominarea / 173
 - 13.3.2. Cultele religioase / 173
 - 13.3.3. Sectele / 174
- 13.4. Religia și schimbarea socială / 174
- 13.5. Religia în România / 175

XIV. Cultura / 179

- 14.1. Conceptul de cultură / 179
- 14.2. Componentele culturii / 182
 - 14.2.1. Simbolul / 183
 - 14.2.2. Limba / 183
 - 14.2.3. Norme / 185
 - 14.2.4. Valori / 187
 - 14.2.5. Tradiții / 188
- 14.3. Cultura populară / 191
- 14.4. Subcultura / 194
- 14.5. Contracultura / 198
- 14.6. Multiculturalitatea / 198

XV. Comunicare și societate / 201

- 15.1. Comunicarea socială / 201
- 15.2. Societatea și comunicarea de masă / 204
- 15.3. Societate informațională / 208

XVI. Comunitatea / 213

- 16.1. Conceptul de comunitate / 213
- 16.2. Satul / 214
- 16.3. Orașul / 217
- 16.4. Orașul românesc / 219

XVII. Devianța / 221

XVIII. Schimbarea socială / 227

- 18.1. Conceptul de schimbare socială / 227
- 18.2. Sursele schimbării sociale / 228
 - 18.2.1. Mediul fizic / 228
 - 18.2.2. Populația / 228
 - 18.2.3. Conflictul / 229
 - 18.2.4. Inovația / 230
 - 18.2.5. Difuziunea / 230
 - 18.2.6. Aculturația / 231
 - 18.2.7. Mișcările sociale / 232

Glosar / 235

Bibliografie / 241

Indice de termeni / 247

Indice de nume / 251

1.1. Obiectul și definirea sociologiei

Termenul de sociologie provine din cuvântul latin *socius*, în traducere, social sau societate, și cuvântul grec *logos* care înseamnă știință. La un nivel foarte general, sociologia este știința despre social.

Sociologia a fost definită de-a lungul timpului în diferite moduri. Termenul de sociologie apare pentru prima oară, în 1838, la filosoful francez Auguste Comte în *Cours de philosophie positive*, 1830-1842. Au urmat după aceea încercări de definire a sociologiei, la care facem referire mai jos. Astfel, Émile Durkheim a conferit sociologiei statutul de „știință a faptelor sociale“ (1974, p. 35). Max Weber a considerat sociologia ca știința care studiază acțiunea socială. George Gurvitch a dat următoarea definiție: „sociologia este știința fenomenelor sociale totale, care are drept obiect studiul global al relațiilor sociale, societatea ca integralitate de raporturi“. Dimitrie Gusti considera că „sociologia este știința realităților sociale“ (I, 1968, p. 237). În viziunea unui alt sociolog român, Petre Andrei, „sociologia studiază în mod obiectiv, în primul rând, existența socială sub aspectul ei static-structural, și apoi sub aspectul dinamic-funcțional al ei, arătând fazele și tipurile sociale realizate“ (vol. I., p. 151). Traian Herseni a susținut că „sociologia este știința societăților omenești, este o disciplină ce se ocupă cu studiul vieții sociale, al fenomenelor de comunicare umană, de conviețuire socială“ (1982, p. 37).

Sociologul american Alex Inkeles, în lucrarea sa *What is Sociology?* (p. 2), apreciază că există trei căi principale pentru circumscrierea obiectului sociologiei, prin care căutăm să descoperim problematica proprie de studiu:

1. *calea istorică*, cu ajutorul căreia descoperim problemele centrale ale fondatorilor sociologiei;
2. *calea empirică*, prin care studiem cercetările sociologice concrete pentru a depista acele subiecte sau probleme cărora sociologii contemporani le dau cea mai mare atenție;
3. *calea analitică*, prin care decelăm capitole și domenii ale sociologiei.

Din studiul moștenirii sociologice și din cunoașterea modului cum sociologii studiază realitățile sociale s-a constatat că anumite procese, instituții și fenomene sociale: familia, stratificarea socială, raporturile dintre componentele societății, mecanismele de funcționare a societății nu au fost obiect al unei anumite discipline decât din momentul constituirii sociologiei ca știință. Domeniul sociologiei este realitatea socială în

procesualitatea devenirii și stabilității ei. În mod concret, obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane din cadrul acestora, precum și examinarea comportamentului uman în grupuri și comunități umane.

Am amintit că obiectul sociologiei cuprinde o arie de probleme de o mare complexitate și diversitate. Studiul acestor teme s-a diferențiat și s-a aprofundat, conturându-se un sistem de discipline sociologice, care s-a extins treptat, ajungându-se până la aproape o sută de discipline sociologice. Enumerăm câteva dintre ele: sociologia culturii, sociologia politică, sociologia civilizațiilor, sociologia economică, sociologia cunoașterii, sociologia familiei, sociologia devianței, sociologia comunităților, sociologia morală, sociologia juridică, sociologia limbii, sociologia artei, sociologia literaturii, sociologia educației, sociologia muncii, sociologia industrială, sociologia rurală, sociologia urbană, sociologia religiei, sociologia mass media etc.

Sociologia generală și disciplinele sociologice abordează problemele sociale în temeiul unei paradigme, al unui ansamblu de concepte, propoziții, metode și tehnici de cercetare, instituite ca un model de investigație.

De regulă, orice doctrină sociologică tinde spre conturarea unei paradigme de analiză a sociologiei sau a unui domeniu sociologic, iar studiul unei teme se întreprinde având la bază paradigma curentului sociologic în care se include demersul științific al chestiunii cercetate.

1.2. Relația sociologiei cu alte științe socio-umane

Înțelegerea specificului sociologiei, ca știință, rezultă și din studiul relațiilor acestei discipline cu alte științe. Cercetând un domeniu al realității, cel social, sociologia se întâlnește, inevitabil, cu alte științe. Științele despre societate și om se împart în trei mari grupuri (A. Mișu, 1992, p. 26):

- *științele sociale* (antropologia, economia, psihologia socială, istoria, sociologia);
- *disciplinele umaniste* (filozofia, teologia, literatura, muzica și arta);
- *științele comportamentului* (sociologia, antropologia, psihologia, aspecte comportamentale ale biologiei, economiei, geografiei, dreptului, psihiatriei, științelor politice).

Sociologia este inclusă, așadar, în două grupuri de științe: sociale și ale comportamentului. Aceasta demonstrează, pe de o parte, complexitatea obiectului ei de studiu, pe de altă parte, existența unor moduri diferite în care poate fi abordată problematica socială.

Sociologia comunică, practic, cu toate științele, deoarece socialul – obiectul ei de cunoaștere – cuprinde elemente ce sunt studiate din toate perspectivele științei. Cum fiecare știință își delimitează obiectul la segmente ale realului este evident că viziunea sociologiei este parțială, iar pentru explicarea acesteia se aduc argumente și din științe conexe. De aceea, granițele dintre științele socio-umane sunt fluide.

Circumscrierea sociologiei de alte științe socio-umane se reflectă în obiectul de studiu și în problematica specifică celorlalte științe. Cu ce se îndeletnicește sociologia? Ea studiază realitatea socială dincolo de aspectele ei particulare. Finalitatea sociologiei

stă în cunoașterea, explicarea și înțelegerea științifică a structurii și funcționării societății globale. În același timp, sociologia caută răspuns la o chestiune esențială, și anume, relația dintre individ și societate sub toate aspectele. Pentru delimitarea domeniului sociologiei este oportună analiza raporturilor sociologiei cu celelalte științe socio-umane.

Psihologia este știința care studiază comportamentul individual și personalitatea prin proprietăți cum sunt: atitudini, nevoi, sentimente, precum și prin procese: învățare, percepție etc. În acest domeniu se distinge o știință particulară, psihologia socială, strâns asociată cu sociologia. Psihologia socială este cunoașterea științifică a interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane. Ea studiază modul cum are loc interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, ca și stările și procesele psihice colective, personalitatea sub raportul condiționării socio-culturale. (S. Chelcea, „Psihologia socială“, în *Dicționar*, 1993, p. 476). Sociologia, spre deosebire de psihologie, se ocupă de cunoașterea relațiilor sociale, a structurilor, interacțiunilor și organizării din societate. Psihologia studiază psihicul individului, iar sociologia abordează colectivitățile sociale.

Antropologia este știința despre om ca individ, grup și specie (G. Geană, „Antropologie“, în *Dicționar*, 1993, p. 40), văzut din perspectivă biologică și socială. Antropologia fizică analizează teme referitoare la originea omului. Apropiată de sociologie este antropologia culturală, aceasta fiind preocupată de studiul comportamentului uman în contextul normelor și valorilor dintr-o societate concretă. Sociologia se concentrează pe cunoașterea societăților contemporane, pe când antropologia culturală are ca obiect culturile arhaice. În discursul antropologiei culturale se includ teme referitoare la contextele de existență a tradițiilor, la civilizația modernă în relație cu valori tradiționale. Antropologia socială studiază structurile sociale ale unei societăți tradiționale, iar sociologia abordează aceeași problematică în societățile actuale. Antropologia are ca obiect societatea, la fel ca și sociologia. De aceea, ea a fost considerată ca fiind sora sociologiei. Din această cauză există mici diferențe între antropologie și sociologie.

Științele economice studiază producerea, distribuirea și consumul bunurilor și serviciilor. Temele predilecte sunt: munca, banii, finanțele, afacerile, relațiile economice internaționale etc. Spre deosebire de sociologie, aceste științe acordă mică atenție interacțiunii dintre oameni în activitatea economică, sau structurilor sociale din sfera economică. Pentru sociologie, economia este mediul de producere a unor relații sociale, de afirmare a omului ca forță de muncă în anumite contexte sociale. Evoluția gândirii sociologice a condus la constituirea unei sociologii de ramură, sociologia economică, orientată către analiza sociologică a vieții economice.

Științele politice studiază ideile despre organizarea politică a societății, modurile de guvernare, comportamentul politic, structurile de putere, mișcările politice, comportamentul electoral, participarea politică. Sociologia include multe dintre aceste subiecte, analizate însă ca realități sociale. Trebuie spus că între sociologie și științele politice deosebirile sunt mici. Baza științelor politice este dată, indiscutabil, de sociologie.

1.3. Evoluția ideilor sociologice. Constituirea sociologiei ca știință

1.3.1. Concepții despre societate

De-a lungul dezvoltării societății umane au fost formulate în diverse modalități idei despre societate, realitatea socială, relațiile sociale. Soluționarea problemelor sociale, funcționarea societății au fost obiectul gândirii sociale din antichitate (China, Grecia, Roma). Să amintim cele 282 legi ale Hammurabi care prevedeau reglementări ale unor importante aspecte ale vieții sociale: comerț, educație, sănătate. În Grecia antică s-au elaborat teze esențiale pentru gândirea socială, care apoi au fost preluate și valorificate, în epoca modernă, de sociologi.

Platon (427-347 î.H.) trasează, în *Republica*, contururile unei societăți perfecte. Filosoful grec prezintă structurile societății, formele de guvernământ, organizarea economică a acestui mod de organizare socială. O societate perfectă poate ființa numai dacă ea este condusă de filosofi, care nu trebuie să dispună de nici o proprietate și nici de familie pentru că numai în acest fel, gândea *Platon*, se punea stavilă corupției, mitei și nepotismului.

Aristotel (384-322 î.H.), în scrierile sale *Etica Nicomachică*, *Politica*, *Constituția atenienilor*, a formulat idei ce au premers demersul sociologic modern. Filosoful grec a definit omul ca animal social (*zoon politikon*). Viața socială are un scop al său propriu și un mecanism de autoreglare. Pornind de la această premisă, *Stagiritul* concepe realitatea socială pe niveluri:

1. *Philia* – modul în care omul își stabilește conduita sa în raport de regulile și valorile cetății, ceea ce astăzi a fost denumit sociabilitate;

2. *Coinoma* – grupurile dintr-o societate;

3. *Politeia* – statul identificat cu societatea globală;

4. *Nomos* – ansamblul regulilor de conduită bazate pe obiceiuri, moravuri, morală ceea ce, într-un cuvânt, înseamnă lege prin care se asigură cadrul normativ al polisului.

În perioada modernă, urmare a dezvoltării capitaliste a societății, realitatea socială devine obiect de studiu sistematic. În gândirea socială s-a manifestat direct influența viziunii mecaniciste, de sorginte carteziană, asupra realității. Orice studiu trebuia să examineze fundamentele raționale ale oricărei acțiuni umane sau sociale. Teoriile contractualiste au pus accentul pe decelarea elementelor raționale din societate.

Thomas Hobbes (1588-1679) caută să cunoască societatea cu metodele specifice geometriei. Viața socială este definită în temeiul principiilor mecaniciste. Ideea de bază a gândirii sale, expusă în scrierea sa *Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic și civil*, este tendința omului spre autoconservare și putere. În concepția sa, există o stare naturală a societății, caracteristică perioadei când statul nu exista. Această fază se detașă prin anarhie, concurență, agresivitate, individualism. Corespunzător stării naturale este dreptul natural care exprimă dreptul fiecăruia de a-și asigura existența prin utilizarea oricărui mijloc, situație exprimată prin aserțiunea „homo homini lupus“ (omul este lup pentru semenul său). Filosoful englez ajunge la concluzia că omul dispune și de o „lege naturală“, bazată pe rațiune „care îi interzice omului să facă ceva ce ar putea conduce la nimicirea propriei sale vieți!“. Pentru ca oamenii să trăiască în comun și să fie egali

între ei, se impune, afirmă Hobbes, adoptarea unui contract social între oameni, astfel încât fiecare să renunțe la dreptul lui natural, iar garantarea respectării acestui contract poate fi dată de Leviathan, o formă de guvernământ absolutistă, exercitată de un monarh.

John Locke (1632-1704) continuă ideile lui Hobbes. El concepe statul bazat pe un contract. Spre deosebire de Hobbes, Locke argumentează caracterul negativ al unei puteri atotstăpânitoare. Dacă la Hobbes statul este, oriunde și oricând, mai bun decât cei pe care îi guvernează, în concepția lui J. Locke statul și omul cunosc aceleași criterii și principii morale. Preocupat de forma optimală a statului, filosoful empirist formulează o idee esențială ce va fi apoi dezvoltată de sociologie: separarea puterilor în stat. Funcția fundamentală a statului este asigurarea ordinii legislative printr-o majoritate a cetățenilor. O altă teză valoroasă, ce-i aparține, se referă la necesitatea ca statul să fie controlat de societatea civilă.

Charles de Montesquieu (1689-1755), în opera sa *Despre spiritul legilor*, a dezvoltat ideea lui Locke despre separarea puterilor în stat: legislativă, judecătorească și executivă.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) dezvoltă teoria contractualistă. El pleacă de la premisa că omul nu este rău și corupt de la natură, cum susțineau, mai ales, teoreticienii englezi. Omul se naște bun, liber și egal. El a fost corupt de civilizație. Gânditorul francez aduce discuția pe terenul moral și al voinței generale determinate de rațiune și moralitate. „Omul se naște liber, dar pretutindeni trăiește în lanțuri“ (*Contractul social*) susține filosoful francez. Pentru a putea conviețui într-un „corp moral și colectiv“, oamenii trebuie să se detașeze de interesele și trebuințele lor, și să devină parteneri într-un contract social. În acest fel, omul devine cetățean care participă la voința comună. Societatea este alcătuită din indivizi care se supun voluntar voinței generale colective, sursă certă a suveranității legitime. În temeiul acestei teorii a voinței, exercitarea puterii statului se face prin legi stabilite de totalitatea indivizilor într-o dezbatere liberă, în deplină egalitate și prin vot direct. Rousseau argumenta necesitatea unui stat democratic bazat pe voința generală în cadrul căruia puterea să fie dată de membrii săi: „puterea poate fi transmisă, voința însă, nu“, teză fundamentală a gândirii sale.

Immanuel Kant (1724-1804) a dezvoltat o teorie a statului bazată pe gândirea sa despre morală a cărei chintesență este ideea imperativului categoric. Filosoful german, prin imperativul categoric, aprecia că un individ trebuie să acționeze pentru ca și ceilalți să vrea să acționeze în același mod, dar fără să-i oblige să procedeze astfel, deoarece s-ar ajunge la limitarea libertății. În lucrarea sa *Întemeierea metafizicii moravurilor*, el subliniază că dreptul se preocupă numai de asigurarea libertăților tuturor: „Dreptul este deci întru chiparea condițiilor în care voința unuia poate fi unită cu voința celui alt, după o lege universală a libertății“. De aceea, libertatea este singurul drept înăscut. În temeiul acestui drept originar se organizează statul, care nu poate fi decât expresia rațiunii. Această viziune asupra libertății și a statului va fi ulterior mult dezbătută de filosofi și de către sociologi. Raționalismul sociologic originat în ideea existenței unei raționalități sociale își are fundamentele în gândirea kantiană.

G.W.F. Hegel (1770-1831) a formulat, în cadrul sistemului său filosofic, idei despre societate, în special în lucrările *Principiile filosofiei dreptului* și *Filosofia istoriei*. Libertatea este concepută de gânditorul german ca o formă a dialecticii dezvoltării sociale și individuale. A fi liber înseamnă, la Hegel, „a fi în alteritate la sine însuși“.